

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Фалько Наталі Миколаївни
«Соціально-психологічні основи гармонізації життєвого простору молоді в
умовах соціогенних викликів», подану на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія;
психологія соціальної роботи**

Соціальна дійсність, як політична, так і економічна, може ставати (і нажаль, стала) потужним стресогенним фактором, що обумовила сучасні соціогенні виклики, до яких приєднується масивна травматизація, яка поєднує в собі і раптовість, несподіваність того, що відбувається, і багаторазовість травматичних подій, і пролонгованість, довготривалість переживань. Подібні травми руйнують життєвий простір молоді, звичну повсякденність, суттєво змінюють умови життя, викликаючи стійке перенапруження, виснаженість, пригніченість. Тому звернення Фалько Н.М. до визначення соціально-психологічних основ гармонізації життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів заслуговує на схвальну оцінку.

На основі вивчення тексту дисертації та реферату, праць здобувачки, опублікованих за темою роботи, можна констатувати, що актуальність теми дослідження обґрунтована нею доволі аргументовано. Вона визначається тим, що в умовах соціогенних викликів, коли виникає необхідність пошуку шляхів соціально-економічної перебудови, розвитку новітніх технологій, а важливими є завдання розвитку інтелектуального та творчого потенціалу молоді, проблематика гармонізації її життєвого простору виходить на перший план. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження природи феномену життєвого простору, а також побудови ефективної системи соціально-психологічного супроводу процесу його гармонізації в умовах соціогенних викликів.

Основні методологічні позиції дослідження викладені авторкою аргументовано та коректно. Чітко визначено об'єкт, предмет і мету дослідження,

а також наукові завдання, які потрібно виконати для її досягнення. Методи дослідження загалом адекватні поставленим завданням та у своїй сукупності надають можливість їх системного вирішення.

Надійність і вірогідність результатів дослідження Фалько Н.М. забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням широкої літературної бази та комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу даних.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що, Фалько Н.М. вперше визначено структурну організацію життєвого простору молоді (теоретичну модель) з виокремленням центру (ядра), периферії, кордону цього конструкту та проаналізовано його транзитивність у соціально-психологічному дискурсивному контексті; здійснено науково обґрунтовану концептуалізацію проблеми гармонізації життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів через застосування проектно-просторового підходу та розкриття специфіки гармонізації життєвого простору молоді в культурно-освітньому, соціокультурному та екокультурному вимірах, з артикуляцією ролі інтернаціоналізму в гармонізації життєвого простору молоді, зокрема у векторах накопичення соціального капіталу (на макро- й мезорівнях) та здоров'язбереження; актуалізацію технологічної та інформаційно-цифрової реальності в гармонізації життєвого простору молоді в період соціогенних викликів.

Дисертанткою виявлено соціально-психологічні особливості життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів, пов'язані з суб'єктивною специфікою його репрезентації в образі світу (на ядерному та поверхневому рівнях); особливостями життєвого простору молоді в змісті її життєвого вибору та життєвих стратегій (обумовлених показниками життєстійкості, толерантності до невизначеності, типом каузальної орієнтації, осмислення життя та ціннісними орієнтаціями); особистісними предикторами конструювання життєвого простору молоді в період соціогенних викликів (соціально-комунікативними,

стратегіально-організаційними, афективно-поведінковими) та функціонуванням його соціокультурних складових у вимірі соціального капіталу міста (за показниками ідентифікації молоді з місцем проживання, участі у громадських об'єднаннях, соціальної довіри, щільності соціальних комунікацій, соціального ресурсу авторитету), а також особливостями життєвого простору молоді в інформаційно-цифровому середовищі, що виражається в його індивідуальній диференційованості за індикаторами в навчально-професійній сфері, сферах відносин, саморозвитку, дозвілля та за специфікою представлення молоддю життєвих стратегій.

Схвальної оцінки заслуговує також обґрунтування Фалько Н.М. змістовно-процесуальних засад побудови і реалізації інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів, побудованої на принципах системності, динамічності, комплексності, перспективності, із задіянням культурно-освітньої, соціокультурної та екокультурної стратегій проектування життєвого простору, основу якої склали системні соціально-психологічні засоби й інтегративно-інваріантні психотехнології, з їх артикуляцією в аспекті актуалізації сутнісних смислів життєдіяльності молоді та її гармонійного розвитку в умовах соціогенних викликів, зважаючи на небезпеки технологічного та інформаційно-цифрового середовища.

У *першому розділі* дисертаційної роботи авторка, на основі проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми дослідження, наголошує, що життєвий простір особистості – це результат структурування світу, виділення у ньому особливо значущої та тісно пов'язаної з власними інтересами та прагненнями сфери, яка сприймається та переживається як «свій» світ, і зазначає, що життєвий простір молоді може бути розглянутий як важлива складова образу світу, а точніше, як один зі способів структурування реальності власного життєвого світу, що відбиває базові характеристики буття молодої людини у світі.

Авторка слушно констатує, що динамічні процеси, які відбуваються в життєвому просторі молоді, можуть бути представлені як континуум процесів і

станів, крайніми проявами яких є, з одного боку, процеси ідентифікації, що формують ядро життєвого простору, і процеси ізоляції, що утворюють його кордон. Особливості динамічних процесів у життєвому просторі, на думку дослідниці, виражають особливості становлення, «рух» молоді людини: розвиток та зміну інтересів, ціннісних орієнтацій, найбільш значущих відносин та вектори діяльності. Завдяки цьому різні сфери життєвого простору розвиваються з різною швидкістю, що також визначає структурну нерівномірність його внутрішньої організації.

Авторкою проаналізовано транзитивність життєвого простору молоді у соціально-психологічному дискурсивному контексті, зокрема через з'ясування впливу життєвого досвіду на зміну характеристик життєвого простору у проблемному наративі в умовах сучасних соціогенних викликів і встановлено, що між зазначеними конструктами відбувається постійний енергетичний взаємообмін, який забезпечує їх рух та взаємопроникнення.

У *другому розділі* дисертації Фалько Н.М. визначено концептуальні основи дослідження процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах сучасних соціогенних викликів. Авторка переконливо доводить, що визначення структурної організації життєвого простору молоді, інституційний рівень якої утворюється системою формальних, інформальних та неформальних елементів, які сукупно задовольняють інтереси та потреби молоді, а індивідуальний психологічний рівень утворюють культурно-освітні стратегії, – стає ефективним засобом його гармонізації та організації життєдіяльності молоді людини. При цьому проєктування молоддю власного життєвого простору сприяє її розвитку як суб'єкта діяльності, тобто становлення особистості як суб'єкта саморозвитку та самоздійснення.

Дослідницею підкреслено, що проєктування життєвого простору розглядається у практико-орієнтованому векторі щодо здатності ініціювати принципово нові форми, технології і практики життєдіяльності та життєздійснення молоді людини засобами виявлення внутрішніх та зовнішніх механізмів гармонізації її життєвого простору.

Дисертанткою обґрунтовано необхідність гармонізації життєвого простору молоді шляхом багатовекторного проектування на інституційному рівні, як проектування соціально-психологічних умов розвитку особистості, та на індивідуальному рівні, як проектування у власному життєвому просторі. Доведено доцільність поєднання у процесі проектування життєвого простору молоді і його гармонізації соціокультурної складової, яка забезпечує наступну інституціалізацію, та особистісної складової, яка актуалізує становлення молодої людини як суб'єкта культурно-освітнього простору.

У *третьому розділі* Фалько Н.М. проведено емпіричне вивчення соціально-психологічних особливостей життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів.

На першому етапі емпіричного дослідження дисертанткою проведено аналіз суб'єктивної специфіки репрезентації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів. Встановлено, що отримана в емпіричному дослідженні структура суб'єктивного образу життєвого простору молоді відповідає його теоретичній моделі, розширюючи та конкретизуючи її стосовно вікових підгруп респондентів.

На другому етапі емпіричного дослідження авторкою було проаналізовано життєвий простір респондентів у змісті їх життєвого вибору та життєвих стратегій. З цією метою було розглянуто особливості життєвого вибору в ситуації ухвалення рішення про необхідність внутрішньої міграції в умовах сучасних соціогенних викликів.

На третьому етапі емпіричного дослідження дослідницею було визначено особистісні предиктори конструювання життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів (соціально-комунікативні, стратегіально-організаційні та афективно-поведінкові). Як чинник гармонізації соціальних відносин та життєвого простору молоді розглянуто процес гендерної ідентифікації.

На четвертому етапі емпіричного дослідження Фалько Н.М. було визначено особливості функціонування соціокультурних складових життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів.

На п'ятому етапі емпіричного дослідження дисертанткою було з'ясовано специфіку життєвого простору молоді в інформаційно-цифровому середовищі. З цією метою було досліджено характеристики життєвого простору молоді через аналіз контенту, яким цікавляться та діляться в Інтернеті досліджувані, а також можливості його потенційного впливу на вибудовування ними власного життєвого сценарію у навчально-професійній сфері, сфері відносин, сферах саморозвитку та дозвілля.

Отримані Фалько Н.М. на констатувальному етапі дослідження результати щодо соціально-психологічної специфіки життєвого простору молоді було враховано при побудові та реалізації інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу процесу його гармонізації в умовах соціогенних викликів.

У четвертому розділі Фалько Н.М. розроблено інтегровану систему соціально-психологічного супроводу процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів, побудовану на принципах системності, динамічності, комплексності, перспективності, із задіянням культурно-освітньої, соціокультурної та екокультурної стратегій його проектування з використанням методичної, ресурсної та організаційної складових.

Соціально-психологічний супровід щодо гармонізації життєвого простору молоді передбачав соціально-психологічний тренінг, основними елементами якого були психологічне імітаційне моделювання складних життєвих (професійних) ситуацій, що дозволяло формувати, розвивати та підтримувати необхідні особистісні та професійно важливі якості учасників; групові дискусії, орієнтовані на розвиток динамічності когнітивних процесів, формування творчого підходу до вирішення практичних завдань, вміння конструктивного спілкування; ігровий метод з елементами ділової та рольової гри, де учасники розвивали і закріплювали навички ефективного спілкування, відповідальність за свої дії та вчинки; методи арт-терапії, зокрема мандала-терапія, заснована на мобілізації творчого потенціалу учасників, їх внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення; AR-технології доповненої реальності (введення у поле

сприйняття сенсорних даних із метою доповнення інформації про оточення і покращення її сприйняття).

Фалько Н.М. виявлено значущі позитивні зміни за індикаторами смисложиттєвих орієнтацій молоді: цілі у житті, насиченість життя та задоволеність самореалізацією, а також інтернального локусу контролю, як загального світоглядного переконання у тому, що такий контроль можливий та здатності його здійснювати. Переважає відкритість до змін (цінності самостійності та стимуляції), що протистоїть консерватизму, і самопіднесення (цінності досягнень), на противагу самотрансцендентності (цінності універсалізму), що вказує на підвищення цінностей особистості на рівні переконань, які збігаються з нормативними цінностями суспільства. Відбулася позитивна динаміка у показниках загального рівня життєстійкості та толерантності до невизначеності, а також зсуви в конструктах соціальної комунікативної компетентності молоді (незалежності, товаришкості, самоконтролю, логічного мислення, раціональності). Розроблена інтегрована система вплинула на позитивні зрушення за параметрами комунікативних та організаторських здібностей молоді, а саме вміння встановлювати міжособистісні стосунки, прагнення до розширення сфери контактів, прояву ініціативи, участі у громадських та групових заходах, зростання соціальної довіри та ін. Констатовано значущі позитивні зміни щодо оптимізації установок, які сприяли емпатії і полегшували дію емпатійних каналів, зокрема проникаючої здатності в емпатії. Вірогідно підвищилася адекватність оцінки агресивності у відносинах, а також зниження непрямой агресії, дратівливості, негативізму, вразливості. Зросла здатність гальмувати агресію, вміння її переключати, знизився ступінь агресивного зараження, що вказує на вірогідне зниження інтегральних форм комунікативної агресивності молоді та сприяє щільності та продуктивності соціальних комунікацій. Заходи формувального впливу сприяли вибору молоддю конструктивних стратегій поведінки у конфлікті.

Слід наголосити, що рецензоване дисертаційне дослідження Фалько Н.М. має вагоме теоретичне значення та безсумнівну практичну цінність, яка полягає, зокрема, у можливості використання методичного інструментарію при

проведенні системних досліджень феномену життєвого простору особистості; у розробці та реалізації інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу, спрямованого на забезпечення гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів; визначенні та обґрунтуванні соціально-психологічних умов ефективної реалізації розробленої інтегрованої системи, з урахуванням змісту, форм, методів цілісного освітнього процесу і можливостей позанавчальної діяльності та на засадах проєктно-просторового підходу.

Позитивної оцінки заслуговує те, що результати проведеного дослідження широко впроваджені в діяльність організацій та установ різного рівня.

Результати дисертаційного дослідження Фалько Н.М. пройшли також належну апробацію на міжнародних (в тому числі за кордоном) та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, читаннях тощо. Основні положення рецензованої роботи представлено у 61 публікації авторки, з яких: 11 розділів у колективних монографіях, 1 одноосібна монографія, 2 навчально-методичні праці, 29 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них: 15 статей у наукометричних виданнях, з яких: 3 статті – у наукометричній базі Scopus, 2 статті – у наукометричній базі Web of Science Core Collection, 3 статті – у міжнародних періодичних наукометричних виданнях), 18 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Реферат повністю відображає концепцію та основні методологічні позиції дисертації, її зміст, теоретичні положення, емпіричні результати, висновки. У дисертації Фалько Н.М. не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Аналіз тексту дисертації дає підстави вважати, що Фалько Н.М. на високому науково-методичному рівні спланувала та здійснила змістовне дослідження, зробила ґрунтовні висновки, які мають вагоме науково-теоретичне та прикладне значення.

Разом із цим, потрібно зазначити, що дисертація Фалько Н.М. не позбавлена деяких недоліків і положень, які можуть слугувати підставою для дискусії.

1. У контексті дисертації авторкою, поряд з іншими, вказується ситуаційний підхід до вивчення життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів. Проте в самому дослідженні феномен життєвого простору розглядається з позиції системно-інтегративного підходу. Йдеться про визначення досліджуваного феномену, розкриття концепції дослідження, зміст провідних соціально-психологічних складових і предикторів конструювання життєвого простору молоді. При цьому специфіку ситуацій, відносно яких відбувався сам експеримент, висвітлено недостатньо.

2. Оскільки поняття життєвого простору є багатовимірним, це створює труднощі при його емпіричному дослідженні. Тому хотілося б почути як авторка вирішувала цю проблему в проведеному нею дослідженні.

3. При впровадженні інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу процесу гармонізації життєвого простору молоді дослідниця використовувала як групові, так й індивідуальні форми роботи. На нашу думку, акцент слід було б зробити на групових методах роботи, оскільки вони є більш економічними, динамічними та оптимальними, тим більше в умовах закладів вищої освіти.

4. Зважаючи на вагому практичну значущість дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне, на основі проведеної роботи з реалізації інтегрованої системи соціально-психологічного супроводу процесу гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів, розробити навчально-методичний посібник для психологів-фахівців та майбутніх психологів, які мають працювати у зазначеному проблемному просторі.

Проте, наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка має вагому наукову новизну, теоретичне та практичне значення для соціальної психології, психології соціальної роботи, а також для інших наукових галузей, що займаються дослідженням проблеми гармонізації життєвого простору молоді.

Дисертаційне дослідження Фалько Н.М. за своїм змістом, науковим рівнем та оформленням є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня

доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., що висуваються до докторських дисертацій.

Отже, вважаємо, що дисертація Фалько Н.М. «Соціально-психологічні основи гармонізації життєвого простору молоді в умовах соціогенних викликів» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та емпіричні результати вирішення означеної проблеми, а Фалько Наталя Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

**доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної психології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова МОН України**

О.І. Кононенко

ОСОБИСТИЙ ПІДПИС ПІДТВЕРДЖУЮ
Перший проректор ОНУ ім. І.І.Мечникова

Майя НІКОЛАЄВА

18 " 03 20 21 р.